

Asia:

Vanhemmuuslain uudistaminen

Arviomuistio isyyslain uudistamistarpeista 2011

Sateenkaariperheet ry kiittää mahdollisuudesta lausua asiasta, joka on merkittävä sateenkaariperheissä elävien lasten ja vanhempien oikeuksien ja hyvinvoinnin näkökulmasta.

Lain säätämisen lähtökohtana oli vuonna 1975 ”edistää lasten yhdenvertaisuutta poistamalla lainsäädännöstä sellaiset säännökset, jotka asettivat lapset syntyperän perusteella eriarvoiseen asemaan”. Lähtökohta on edelleen mitä sopivin. Kuitenkaan arviomuistiossa ei kiinnitetä huomiota siihen miten räikeästi eri tavalla nykyinen lainsäädäntö suhtautuu lapsen aseman määräytymiseen syntyperän perusteella. Haasteita on samaa sukupuolta olevien parien perheissä ja avoliiton ja avioliiton välillä. Lasten yhdenvertaisuuden tulee olla jatkokäsittelyssä keskeisin periaate.

Sateenkaariperheet ry haluaa kiinnittää huomiota kahteen merkittävään seikkaan vanhemmuuslain uudistamisessa:

1. Isyyslaista on säädettävä vanhemmuuslaki
 - Sosiaalisen äidin vanhemmuuden määräytyminen rekisteröidyn parisuhteen tai kahden naisen avioliiton nojalla tai ”henkilökohtaisen selvityksen” nojalla.
 - Sosiaalisen äidin vanhemmuuden määräytyminen kun lapsen synnyttää toinen nainen (sijaissynnytys)
2. Lapsen ja vanhemman suhteen määräytyminen yhtäläiseksi avio- ja avosuhteissa
 - Määräytykö vanhemmuus biologisen polveutumisen vai sosiaaliseen vanhemmuuden nojalla
 - Milloin vanhemmuus määräytyy vanhemmuuslain nojalla, milloin adoption nojalla

Vanhemmuuslaki

Sateenkaariperheet ry tukee voimakkaasti arviomuistiossakin esiin nousutta vaihtoehtoa säätää uusi isyyslaki vanhemmuuslaiksi, joka määrittäisi myös äidin juridisen aseman niissä tilanteissa kun äidin vanhemmuus ei perustu lapsen synnyttämiseen. Vanhemmuuslain säätäminen olisi ajanmukaista ja tulevaisuuteen katsovaa perhelainsäädäntöä. Se koskisi ainakin naisparien sosiaalisia vanhempia ja kaikkia sosiaalisia äitejä, joiden lapsen synnyttää toinen nainen (sijaissynnytys).

Naisparin sosiaalisen vanhemman määräytyminen juridiseksi vanhemmaksi vanhemmuuslain nojalla voisi periaatteessa käydä kahdella eri tavalla, joko lain nojalla (vanhemmuusolettama) tietyillä ehdoilla tai ”tunnustamalla” vanhemmuus. Vanhemmuusolettama naisparin perheessä on esimerkiksi Ruotsissa

säädetty toteutumaan niissä tilanteissa kun naispari on virallistanut parisuhteensa ja sosiaalinen vanhempi on lisäksi antanut kirjallisen suostumuksensa puolison hedelmöityshoidoille. Vanhemmuuden ”tunnustaminen” taas vastaisi isyyden tunnustamisen prosessia.

Vanhemmuusolettaman säätäminen Ruotsin mallin mukaisesti olisi juridisesti yksinkertaista ja useassa maassa kokeiltu. Sen vertaaminen isyysolettaman soveltamiseen heteroparin tilanteessa tuo kuitenkin esiin joukon kysymyksiä. Ruotsissa vanhemmuusolettaman soveltaminen on rajoitettu niihin naispareihin, joiden lapsi saa alkunsa hedelmöityshoidoilla. Tässä lienee taustalla ajatus, että näissä tilanteissa ei ole olemassa isää, joka voisi tunnustaa isyytensä. Kuitenkin heteroparien kohdalla isyysolettamaa noudatetaan siitä huolimatta, että lapsella voi olla (ja monesti onkin) biologinen isä, joka voisi periaatteessa tunnustaa isyytensä. Miksi naisparin kohdalla ei sama logiikka toimisi? Toisin sanoen, onko olemassa riittävän raskaita perusteita sille, miksei naisparinkin perheessä vanhemmuusolettama ajaisi mahdollisesti olemassa olevan perheen ulkopuolisen biologisen isän oikeuden edelle, kuten heteroparien perheissä tällä hetkellä tapahtuu.

Vanhemmuuden ”tunnustaminen” naisparin tilanteessa olisi nykyisen lain näkökulmasta huomattavasti ongelmallisempi kysymys kuin vanhemmuusolettama johtuen nykyiseen isyyslakiin sisältyvästä epäjohdonmukaisuudesta liittyen siihen, milloin biologinen polveutuminen nähdään merkittävänä ja milloin sosiaalinen vanhemmuus.

Jos uuden vanhemmuuslain lähtökohdaksi valikoituisi vanhemmuuden vahvistaminen lapsen tosiasiallisen elämäntilanteen perusteella, olisi helposti perusteltavissa miksi naisparinkin ei-synnyttävän vanhemman olisi voitava saada vanhemmuutensa juridisesti tunnustetuksi samanlaisella prosessilla kuin heteroparin ei-synnyttävän vanhemman. Jos taas avoparien kohdalla ristiriitaisesti pysyttäytyään tiukasti biologisen polveutumisen nojalla määräytyvässä vanhemmuuden vahvistamisessa, naisparin kohdalla kyseeseen tulee perheen sisäinen adoptio.

Nykyisessä lainsäädännössä lääkäreitä on kielletty osallistumasta ns. sijaissynnytyjärjestelyihin. Tästä syystä ei ole tällä hetkellä ajankohtaista määritellä miten sosiaalisen äidin vanhemmuuden määräytyminen vanhemmuuslain nojalla tulisi määräytyä sijaissynnytystilanteissa. Oikeusministeriö kuitenkin tarkastelee parhaillaan sijaissynnytystä, ja kansainvälinen kehitys on viemässä suuntaan, jossa länsimaat pohtivat sosiaalisesti kestäviä ratkaisuja sijaissynnytyksymykseen kotimaassa. Jos isyyslaki olisi säädetty vanhemmuuslain muotoon, olisi sijaissynnytykseen liittyvät tulevat ratkaisut luontevaa lisätä nimenomaan vanhemmuuslakiin. 23.9. Helsingin Sanomat uutisoi Etenen uudesta näkemyksestä, jonka mukaan sijaissynnytyksen voisi tietyissä tilanteissa mahdollistaa Suomessa.

Avio- ja avosuhteisiin syntyvien lasten aseman yhtenäistäminen

Nykyiseen isyyslakiin liittyy merkittävä epäjohdonmukaisuus, jota arviomuistiossa ei kyseenalaisteta lainkaan. Laissa annetaan ajoittain merkitystä sosiaaliselle vanhemmuudelle ja ajoittain biologiselle polveutumiselle vanhemmuuden määräytymisessä. Laki toimii toisin sanoen ajoittain yhdellä logiikalla ja ajoittain toisella. Erityisen ongelmallista tästä tekee se, että logiikan ’valinta’ lainsäädännössä ei noudata lasten ja heidän perheidensä tosiasiallisia elämäntilanteita. Olisi ymmärrettävää, jos laki joissakin tosiasiallisissa elämäntilanteissa antaisi painoarvoa sosiaaliselle vanhemmuudelle ja joissakin toisissa tosiasiallisissa elämäntilanteissa biologiselle polveutumiselle. Sen sijaan nykyinen laki soveltaa yksililmäisesti yhtä logiikkaa avioliitossa olevien vanhempien lapsiin ja toista logiikkaa avoliitossa olevien

vanhempien lapsiin, siitä huolimatta, että lasten tosiasialliset elämäntilanteet olisivat identtiset. Tälle ei löydy perusteita lasten hyvinvoinnin eikä perheiden yhdenvertaisuuden näkökulmista.

Sateenkaariperheet ry:llä ei ole valmista kantaa, missä kysymyksissä painoarvoa pitäisi antaa sosiaaliselle vanhemmuudelle ja missä biologiselle polveutumiselle. Syksyllä aloittavan työryhmän yksi tärkeimmistä tavoitteista pitäisi kuitenkin olla, että tämä vanhemmuuslain peruskysymys käytäisiin perusteellisesti läpi ja tulevassa vanhemmuuslaissa logiikan valinta juontuisi tosiasiallisista elämäntilanteista, lapsen hyvinvoinnista ja perheiden yhdenvertaisuudesta.

Tällä hetkellä avioliitossa aviomies vahvistetaan automaattisesti lapsen isäksi huolimatta biologisesta polveutumisesta. Lainsäätäjä on tällä tavoin halunnut suojata perhettä ja estänyt biologisen isän vanhemmuuden vahvistamisen. Sen sijaan avoparin tilanteessa, vaikka tosiasiallinen elämäntilanne olisi aivan identtinen, asiat toimivat täsmälleen päinvastoin. Laki vaatii, että ennen kuin tunnustaminen saavuttaa oikeusvaatimuksensa, viranomaisen on tutkittava, että tunnustaminen vastaa biologista totuutta. Perheen sosiaalista isää ei ole edes niin kaikkien osapuolien niin toivoessa mahdollista vahvistaa isäksi. Sen sijaan ”perheen ulkopuolinen” isä on mahdollista vahvistaa lapsen vanhemmaksi. Lainsäätäjä on perustellut ratkaisua ”hylättävien tarkoitusten”, kuten perimiseen liittyvien tarkoitusten ehkäisyllä. Tällaiset ongelmat on kuitenkin ratkaistava joillain muilla tavoin. Ja mitkä tahansa ratkaisut tehdään, samaa sukupuolta olevien parien perheissä tulee noudattaa samaa logiikan valintaa.

Arviomuistion luvussa 6.2.1. todetaan, että tosiasiallisen isyyden katkaiseminen vastoin isän tahtoa ja juridisen isyyssuhteen vahvistaminen mieheen, johon lapsella ei ole sosiaalista sidettä, olisi päätös, jonka vain erittäin harvoin, jos koskaan, voidaan etukäteen arvioida olevan lapsen edun mukainen. Tästä huolimatta nykyinen laki (ja arviomuistio) toimii avoparin tilanteessa täsmälleen näin: perheen ulkopuolinen, biologinen isä, johon lapsella ei ole sosiaalista sidettä, tulee ehdoin tahdoin vahvistaa lapsen isäksi. Tässä kiteytyy nykyisen lain (ja arviomuistion) merkittävä epäjohtonmukaisuus.

Yllä mainituista seikoista johtuen Sateenkaariperheet ry:n mielestä olisi luotava isyyden tunnustamista vastaava juridinen prosessi, jossa avopuolisoiden (sukupuolista riippumatta) perheiden sosiaalisen vanhemman juridinen vanhemmuus voidaan vahvistaa. Vahvistaminen voisi tapahtua esimerkiksi ”henkilökohtaisen selvityksen” perusteella tilanteissa, joissa perheen ulkopuolisella biologisella vanhemmalla ei ole vaateita lapsen suhteen.

Erityisesti avoparien tilanteissa joudutaan pohtimaan työryhmän työskentelyn aikana mikä on vanhemmuuden ”tunnustamisen” ja adoption rajapinta. Missä tilanteissa vanhemmuus on mahdollista todeta ”tunnustamisen” tai muun ”henkilökohtaisen selvityksen” perusteella? Missä tilanteissa on lapsen hyvinvoinnin ja perheiden yhdenvertaisuuden näkökulmasta tarkoituksenmukaista soveltaa perheen sisäisen adoption prosessia? Olisiko mahdollista tuoda vanhemmuuden(isyyden)selvityksen ja perheen sisäisen adoption prosesseja lähemmäksi toisiaan tai jopa tehdä ne yhtäläisiksi? Mitä tahansa ratkaisuja asiassa tehdään, naisparien perheet tulee vanhemmuuslaissa huomioida samoilla periaatteilla kuin muut perheet.

Miesparit

Miesparien lapsen synnyttää aina nainen, joka synnytyksen perusteella vahvistetaan lapsen äidiksi nykyisen lain perusteella. Tähän ei vaikuta se onko synnyttäjä lapsen tosiasiallinen vanhempi vai vain synnyttäjä. Juridisen äidin lisäksi on nykyisen lain mukaan mahdollista vahvistaa vain yksi toinen vanhempi, vaikka

lapsella olisi kaksi tosiasiallista isää. Siksi nykyisten lakien näkökulmasta miespareja ei olisi tarpeellista huomioida vanhemmuuslaissa erikseen.

Tilanne on tulevaisuudessa kuitenkin toinen kun mahdollistetaan sijaissynnytysjärjestelyt jossakin muodossa (kuten esimerkiksi Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Venäjällä) ja kun mahdollistetaan vanhemmuuden vahvistaminen useammalle kuin kahdelle vanhemmalle (kuten Kanadassa). Tällöin miesparin sosiaalisen vanhemman vanhemmuus on kyettävä vahvistamaan vanhemmuusolettaman perusteella esimerkiksi niissä tilanteissa kun lapsi syntyy sijaissynnytysjärjestelyssä parisuhteensa virallistaneelle miesparille. Kun kolmen vanhemman juridinen vanhemmuus tulee aikanaan mahdolliseksi, tulee harkittavaksi sosiaalisen isän vanhemmuuden vahvistaminen ”henkilökohtaisen selvityksen” perusteella.

Vanhentunutta ja loukkaavaa kieltä

Isyylain säätämisen yhtenä suurena tavoitteena oli saada elatusvastuuta väistelevät miehet taloudelliseen vastuuseen. Tämä selittää varmasti osaltaan lain kielenkäyttöä, joka nykyisistä vanhemmuuteensa yleisesti vakavasti suhtautuvien miesten näkökulmasta tuntuu niin loukkaavalta, että uudistamishankkeen aikana lain kieli on kokonaisuudessaan muutettava ja siistittävä.

Nykyisin avosuhteissa miehen on ”tunnustettava” isyytensä. Tämä tapahtuu lisäksi alentuvassa prosessissa, jossa pitää ”tunnustaa” lapsen äidin makaaminen. Hedelmöityshoitolaain säätämisen yhteydessä muutettiin lainsäädäntöä niin, että hedelmöityshoidoista eri miehen sukusoluilla alun saaneenkin lapsen voi ”tunnustaa”. Isyylain historianperintöä lienee myös isyyden ”selvittäminen”. ”Siittäminen” ja ”makaaminen” eivät ole nykyisen dna-teknologian aikana tarpeellisia käsitteitä vanhemmuuslaissa, eivätkä kaikki lapset saa alkuaan näillä tavoilla.

Vanhemmuuslaissa voitaisiin puhua esimerkiksi vanhemmuuden vahvistamisesta isyyden selvittämisen sijaan ja vahvistaminen voisi tapahtua henkilökohtaisen selvityksen perusteella tunnustamisen sijaan. Lopulliset sanavalinnat ratkeavat kuitenkin vasta kun vanhemmuuden määräytymisen perusteet eri tilanteissa tarkentuvat (biologia-sosiaalisuus).

Vanhemmuuden vahvistaminen kuolemantapauksissa

Sateenkaariperheet ry näkee, että vanhemmuus olisi voitava vahvistaa henkilökohtaisen selvityksen perusteella (”tunnustamalla”) jo ennen lapsen syntymää, jotta lapsen syntymän yhteydessä lapsen juridinen asema olisi yksiselitteinen. Tämä on tärkeää, jotta jonkun osapuolen kuollessa syntymän yhteydessä tai läheisyydessä, ei pääse syntymään tilanteita, joissa tosiasiallisia perhesuhteita ei ole enää mahdollista vahvistaa. Sateenkaariperheissä on paljon ikäviä tarinoita tilanteista, joissa pienen lapsen juridinen asema ei ole ollut selvä heti syntymän jälkeen.

Lisäksi Sateenkaariperheet ry näkee, että vanhemmuus on voitava vahvistaa henkilökohtaisen selvityksen perusteella (”tunnustamalla”) vielä lapsen kuoleman jälkeen.

Molempiin yllä oleviin tilanteisiin liittyvät mahdolliset väärinkäyttömahdollisuudet on estettävä muulla tavoin kuin jättämällä tosiasialliset sukulaissuhteet vahvistamatta.

Äidin vastustuksen merkityksestä

Arviomuistion perusteella (3.2.3.) 700 äitiä vuosittain vastustaa isyyden selvittämistä. Tätä käytetään perusteena sen pohtimiseen, että pitäisikö isyyden selvitys tehdä ilman äidin suostumusta, toisin kuin nykyään. Arviomuistiossa ei oteta huomioon, että merkittävä osa näistä 700 tapauksesta on joko naisparin tai yksittäisen naisen perheitä, joissa lapsi on saanut alkunsa klinikalla tai muilla lahjasoluilla eikä mitään isää ole vahvistettavissa. Lisäksi on hyvin kyseenalaista onko lapsen tosiasiallisen edun mukaista, että lapselle pyritään vahvistamaan äidin vastustuksesta huolimatta isä miehestä, joka ei ole edes tietoinen lapsesta. Lapsesta tietoinen isähän voi lapsen tunnustaa äidin vastustelusta huolimatta. Sateenkaariperheet ry toteaa, että huolimatta kyseessä olevien osapuolien sukupuolista, ei biologisen polveutumisen nojalla tule väkisin vahvistaa vanhemmuutta lapselle.

Lisätietoja lausunnosta antaa:

Juha Jämsä
puheenjohtaja
puheenjohtaja@sateenkaariperheet.fi 041 501 2580